

APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA DEL TEATRE CATALÀ A MATARÓ

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar una visió general del teatre al Mataró del segle XIX. Amb tot, ens centrarem especialment, i de forma més acurada, en la segona meitat del segle, ja que és en aquest període quan podem parlar de teatre català a la ciutat, és a dir, en llengua catalana. Cal advertir la dificultat expositiva que representa un període cronològic tan ampli, i per això caldrà tenir present que no tot succeeix alhora, i que una afirmació és vàlida per a un moment concret i no, en canvi, per a un altre.

ELS TEATRES

Com ja és sabut, els inicis del teatre a la ciutat durant el segle XIX van lligats a iniciatives de caràcter benèfic. La Junta de Caritat, constituïda el 1799 per mediació de l'Ajuntament i de l'Hospital, empesa per la necessitat de buscar recursos econòmics per als pobres, va construir un petit teatre en l'edifici de la Fleca municipal, on es representaren de forma esporàdica obres de caràcter religiós fins al 1803. Aquest any, la Junta de Caritat dóna per acabada la seva tasca i cedeix tot el material del teatre, vestuari, telons, escenari..., a l'Hospital. En aquests anys, l'Ajuntament organitzà funcions teatrals en la Fleca, mentre que l'Hospital ho va fer en el propi hospital, o bé en alguna de les cases que tenia la institució, com ara la del carrer d'en Moles. També la caserna acollí representacions que anaven a càrrec de la pròpia tropa i, probablement, també se n'haurien fet en altres llocs improvisats.

El 1815, els administradors de la institució decidiren obrir-ne un de nou en l'edifici de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, habilitant una sala. Les obres s'enllestiren ben aviat, i s'inaugurà representant *La passió de Jesucrist*, amb notable èxit. La capacitat aproximada¹ d'aquest primer teatre era d'unes tres-centes persones amb seient. La iniciativa fou ben acollida i, el 1831, en haver-se d'enderrocar, s'adquirí una casa al carrer Nou, on ja hi havia un petit teatre provisional.² En el solar que ocupava aquest edifici, se n'hi va bastir un de nou que acolliria el Teatre Principal, de tres pisos i amb capacitat per a mil persones. S'inaugurà el 1832, des d'aquest moment, Mataró accedirà als circuits teatrals.

Durant anys, el Teatre Principal fou l'únic teatre veritable de la ciutat, a banda de les petites sales d'entitats i associacions, fins que al 1868 s'inaugurà un nou

teatre, El Prado Mataronés. Aquest era un teatre d'estiu, instal·lat en els jardins que es condicionaven cada temporada a la sortida de Mataró, al camí d'Argentona. En concloure la temporada d'hivern al Principal, s'iniciava la d'estiu al Prado, quedant pràcticament inactiu el primer. Anys després, un incendi el va destruir, i des de llavors Mataró es quedà sense teatre d'estiu, fins que al 1877 el vingué a substituir l'Euterpe, al costat de la Presó. El teatre El Prado era propietat de la Sociedad El Prado Mataronés, que l'any 1869 tenia, a més, la concessió d'explotació del Teatre Principal. Els primers anys de la dècada dels setanta, la situació política afectà l'escena mataronina. El mateix 1870, El Prado va haver de plegar en plena temporada per dificultats econòmiques a causa de la manca de públic i, l'any següent, la societat no gosà arriscar-se a contractar una companyia per a aquella temporada, cosa que no succeïa amb el teatre d'aficionats del Talia i el Fènix. Amb tot, el juliol d'aquell any es contractava la companyia de Joaquín Cuello. Sospitosament, el mes de setembre de 1871 un incendi va destruir el teatre.

En aquests anys, però, hi hagué altres petits teatres, com el Talia (1871), al carrer de Sant Antoni, o el Tivoli (1872), a la muralla del Tigre, a banda dels esmentats en les seus de casinos i entitats.

Quant a les sales de teatre, més o menys grans i més o menys improvisades, en la seu d'entitats i associacions, una de les primeres de les quals tenim constància efectiva és la del Casino Fènix Mataronés (1862), a la Riera, que s'inaugurà la temporada del 1867. Es tractava d'un teatre d'estiu que s'instal·lava en els jardins de l'entitat, amb el compromís de presentar una funció quinzenal, generalment els dilluns. El seguiria, el 1875, el Casino Mataronés en traslladar-se a la Riera, on va comptar amb un petit teatre que iniciaria les seves funcions l'any següent. El 1877, la societat La Antigua Fraternidad, de caràcter popular, va organitzar algunes representacions privades en el teatre de la seva seu social, al carrer de Beat Oriol. La societat La Constància, que el 1870 passà a dir-se Olimpo Mataronés, organitzà algunes funcions d'aficionats en la seva seu social aquell mateix any. El 1878 el Casino el Fomento també feia funcions d'aficionats.

Cal afegir encara, en aquestes dècades, les funcions que organitzaven les Escoles Catòliques a partir de 1878 i el col·legi Valldemia el 1880, així com les organitzades per entitats, en teatres com el Principal o el Tivoli. Aquest és el cas del Casino Filarmónico, que el 1877 munta funcions en el Tivoli.

En la dècada dels vuitanta apareixeran nous teatres. El 1881 el Círculo Clavé transformà la seva sala de ball en teatre. El 1883 el Casino Mercantil tindrà un teatre propi, el Moratín, i el 1888 el Círculo Católico de Obreros, en traslladar-se al carrer de Bonaire, va muntar un petit teatre en el jardí de la casa on va instal·lar-se.

A darreries de segle cal afegir encara alguns espais, no pròpiament teatres, on es farien activitats i espectacles diversos, sense descartar alguna funció teatral; són el Saló d'en Vilà, al carrer Nou, el local de la Cubana, a la plaça de Cuba, i el Salón de Novedades, al carrer d'Isern. Tanmateix, es realitzaren funcions teatrals

a càrrec de grups d'aficionats en cases particulars benestants, com ara en la casa que els Bofarull tenien en el veïnat de Valldeix, on sabem que el novembre de 1890 es celebrà una vetllada en la qual un d'aquests grups representà l'obra *Echar la llave*, de José Echegaray.³

EL TEATRE PRINCIPAL

Teatralment, l'any es dividia en dues temporades. La d'hivern s'iniciava a l'octubre i durava fins a la primavera, quan s'aturava en arribar els mesos més calorosos, per donar pas a la temporada d'estiu. La d'hivern es realitzava al Teatre Principal, mentre que en la temporada d'estiu, les funcions es desplaçaven als teatres a l'aire lliure o d'estiu, el Prado o l'Euterpe, segons el moment, o a espais condicionats per a l'ocasió. Durant aquest període, el Teatre Principal quedava pràcticament inactiu, només en ocasions compaginava l'activitat amb el d'estiu acollint espectacles de circ, gimnàstica o màgia, o com a alternativa en cas de pluja.

El Principal era administrat per l'Hospital que, en iniciar-se cada temporada, concedia l'explotació del teatre a una companyia estable mitjançant una subhasta.⁴ A partir de la dècada dels vuitanta, ja d'abans ocasionalment s'havia fet, la concessió es feia a una empresa privada que explotava el teatre i decidia la contractació d'una companyia estable o diverses d'ocasionals. El Prado i l'Euterpe eren de titularitat privada, però, especialment el segon, tenia vincles o servituds vers l'administració de l'Hospital.

Generalment, les funcions es feien dos dies a la setmana, els diumenges o dissabtes a la tarda i, entre setmana, els dijous o els dimarts, segons el moment. La recaptació dels diumenges acostumava a anar a benefici de l'Hospital, mentre que les d'entre setmana anaven a benefici del director de la companyia adjudicatària. En moments de dificultats econòmiques de l'Hospital, s'organitzaven sessions extres en el seu benefici, però també se'n muntaven en solidaritat amb persones o situacions concretes, com els aiguats de Múrcia d'aquells finals dels setanta, o en èpoques convulses, com el 1874, que s'organitzaren diverses funcions de sarsuela a benefici de la milícia, i el 1876, quan es va fer una funció extraordinària al Principal a benefici de les famílies necessitades de Mataró que havien perdut algun membre en la recent acabada guerra civil.

Quant a la capacitat, el Principal donava cabuda a unes mil persones, mentre que l'Euterpe arribava a les mil cinc-centes. El preu depenia de cada moment, però, per exemple el 1876, a l'Euterpe, l'entrada costava 2 rals, 2 rals la cadira i 16 rals la llotja amb sis cadires sense entrada. El mateix any, l'entrada d'una funció d'òpera al Principal costava 2 rals i una butaca 4; i l'entrada general d'una de sarsuela costava el mateix, però l'abonament de sis funcions en dies laborables, cada butaca amb entrada eren 18 rals, i cada platea i llotja sense entrada 80. A l'Euterpe, el 1879, una entrada general valia 2 rals, i un abonament per a quatre funcions en cadira de primera classe en costava 16.

En aparèixer la premsa periòdica a Mataró a partir de 1856, les funcions de teatre s'anunciaren en les seves planes i se'n feia la ressenya de les obres. Abans, però, el mitjà de difusió fou el nunci, que, al so de trompeta, donava a conèixer els programes teatrals. A més, es feia una pancarta de roba on es dibuixava una escena representativa de l'obra i el seu títol. La pancarta es col·locava al capdavall de la Riera o en la capçalera del carrer Nou, on hi havia el teatre. També s'utilitzà «l'home anunci», generalment un adolescent, que es passejava pels carrers portant un cartell on s'anunciava la funció.

LES COMPANYIES

De les companyies que van actuar a Mataró al llarg del segle, deixant per a més endavant el teatre d'aficionats, sabem alguns noms dels directors que, generalment, eren els primers actors, i donaven nom a les respectives companyies. A banda de les companyies consolidades, procedents d'altres ciutats, generalment es formaven a partir d'un actor de renom que hi incorporava actors professionals i aficionats, alguns d'ells probablement de la pròpia ciutat on s'establien. A vegades, trobarem un actor formant part d'una companyia i anys després com a director d'obres pròpies.

Abans de la fundació de la Junta de Caritat, ja hi devia haver funcions teatrals. Sembla confirmar-ho el fet que quan la Junta de Caritat decideix impulsar l'organització de representacions teatrals, especifica que aquestes aniran a càrrec de persones que «por otro tiempo lo hacían por su gusto».⁵ El primer actor conegut és Joan Cruxent, que probablement encapçalaria una companyia i que actuà a Mataró els primers anys del segle XIX. Però la primera notícia que tenim d'una companyia concreta és del 1816, quan l'actor Ignacio Ximeno, de la companyia còmica de Girona, actua en el teatre de l'Hospital. Poc després s'estableix a Mataró la companyia de Magí Comas, formada pels actors Jeroni Bonaplata, Anastasi Garcia, Margarita de Castro, Vicente Moreno, Antoni Elias, Juana Medina, Maria Aparicio i Ramon Lopes. A partir de 1818 començaran a venir companyies professionals de Barcelona.

A mitjan segle les companyies eren estables durant tota la temporada, donada l'adjudicació que tenien del Teatre Principal, però sovint també hi actuaven de forma puntual companyies del circuit, especialment en el cas dels espectacles d'il·lusionisme o circ, les òperes i les sarsueles. Des del 1817 no tenim constància d'una companyia concreta, fins a la temporada 1859-1860,⁶ que trobem la dirigida per José Izquierdo, i que formen, entre d'altres, Emilia Cabello, Ibo Biosca i Agustí Arquer. Aquest dirigirà les seves pròpies obres, i anys després seguirà fent-ho formant part de la companyia de Fernando Guerra. El 1865 actua una companyia també forana dirigida per Francisco Lumberras, amb un repertori majoritari d'obres en castellà. En canvi, dos anys després, actuarà la Compañia de declamación dirigida per Nicanor Puchol, fill d'un actor reconegut i de mateix nom, que representarà obres catalanes tots els dies festius. De la mateixa manera, el 1868 actua la Companyia Catalana de Francesc Pujades amb un repertori gairebé exclusiu d'obres en català.

En moments convulsos, de trasbals i d'inseguretat, com durant la guerra carlina, malgrat que la vida social pateix cert decandiment lògic, no deixa d'haver-hi teatre, a Mataró. Així, el 4 de juny de 1874 s'estrena al Principal la Compañía Catalana del Romea de Barcelona, posant en escena *La flor de la montaña*, de Ramon Bordas i, dies després, *L'apotecari d'Olot*.

Una de les companyies que deixaren empremta a la ciutat fou la d'Antoni Tutau, que el 1876 havia obtingut l'adjudicació del Principal, presentant-se al públic amb *La casa pairal*, de Silvestre Molet i Antoni Ferrer i Codina, «una de las mejores del repertorio catalán» segons el cronista, i *La Teta gallinaire*, de Francesc Camprodon. Tutau acontentava el públic adaptant el repertori a les demandes del moment: obres de moda i èxit assegurat, com *Don Juan Tenorio*, de José Zorrilla, que no faltava any rera any per Tots Sants; de José de Echegaray, o clàssiques, com *El alcalde de Zalamea*, de Calderon de la Barca. I, al costat d'aquestes, també obres de moda d'autors catalans, en castellà i en català. El primer trimestre del 1877, la Companyia Tutau seguia treballant al Principal i tot feia preveure que renovaria l'adjudicació, però aquesta s'atorgà a la Compañía dramática del senyor Fages, conjuntament amb la companyia de quadres plàstics del senyor Mollà, substituint de forma imprevista la companyia d'en Tutau, que inicià llavors una gira que la portà a actuar a Reus amb notable èxit, i temps després, el 1879, estrenaria *Gala Palacidia*, d'Àngel Guimerà, al Novedades de Barcelona.

La companyia del senyor Fages oferirà un repertori en castellà, amb obres com ara *Estudios al natural*, de Mariano de Larra, o *La Inquisición por dentro*. Malgrat aquesta adjudicació, en reprendre's la temporada, un cop passat l'estiu, la companyia d'Antoni Tutau torna al Principal renovant l'adjudicació de la temporada de l'any següent, el 1878, fins a l'estiu. Quan s'inicia la temporada 1878-1879, després de l'estiu, la companyia de Fernando Guerra la inaugura amb un repertori exclusiu d'obres del teatre castellà. La segona part de la temporada d'hivern de 1880 s'adjudicarà a la Compañía dramática de Juan de Alba, «que tantos aplausos está alcanzando en los teatros de Barcelona», amb un repertori majoritàriament en castellà.

Durant la temporada d'estiu, sovint actuava una nova companyia que estava de gira i, generalment, se'n contractava una altra de sarsuela. El 1877 actuava a l'Euterpe la companyia de sarsuela còmica dirigida pel baríton senyor Mollà, amb la tiple Enriqueta Alemany i el tenor Alejandro Soto, molt coneguts del públic mataroní, amb un repertori en català i castellà. I el 1880 actuà a Mataró la companyia de sarsuela de Rousset. Els anys successius actuaran a Mataró les companyies dramàtiques d'Antoni Grifell (1879, 1880, 1883 i 1885) i Luis Obregón (1880 i 1881).

Però l'estiu de 1880 l'escena mataronina viurà moments extraordinaris en rebre, per primer cop, la Companyia Catalana de Lleó Fontova, que actuarà durant l'agost i el setembre a l'Euterpe. Com reflecteixen les cròniques, Mataró va viure la visita de Fontova amb l'expectació i l'èxit dels grans esdeveniments. S'estrenà amb *Les joies de la Roser*, un èxit fora del que els mataronins estaven acostumats, tot i que

no era la primera vegada que es podia veure en els escenaris de la ciutat aquest drama de Frederic Soler. Durant gairebé un mes, la companyia de Fontova va omplir l'Euterpe, aconseguint que l'aforament de 1.500 persones quedés petit a cada funció, i les darreres que van fer tingueren l'aire de l'èxit clamorós d'un gran comiat.

Quant a companyies que actuen de forma puntual, ens consta el 1877 una de catalana, de la qual desconeixem el nom, i una altra amb el nom de Compañía Romana, amb un repertori nombrós i en castellà, que interpreta *La fuente de Neptuno*. L'any següent, la de Joaquín Cuello, que ja havia actuat a Mataró el 1874 amb molt poc èxit⁷ i, procedent de Barcelona, la companyia infantil de Giovanni Gasutti, que interpretarà les òperes italianes *El Crespino y la Comane* i *Don Checco*. El 1879, actuarà al Principal la companyia de Joan Prats.

A la dècada dels vuitanta contractaran per a la temporada de Mataró les companyies de Teodor Bonaplata (1883 i 1884), Francesc Puig (1884 i 1886), Pere Riutort (1885) i Antoni Tutau (1881 i 1886), entre d'altres exclusivament castellanes.

Aquest repàs del panorama teatral mataroní, no seria complet sense l'esment de les funcions dels altres teatres mataronins. Els petits teatres de les societats i dels casinos, a banda de les representacions que hi feien els grups d'aficionats, acolliren funcions a càrrec de companyies professionals, sovint les mateixes que actuaven en el Principal. Així, en el teatre del Casino Mataronès, el 1878, la companyia de Joaquín Cuello, que en aquell moment actua al Principal, hi representà *La planta exòtica*, de Luís Mariano de Larra. En el teatre del Casino Fènix Mataronès, inaugurat el 1866 amb *La Teta gallinaire*, de Francesc Camprodon, el 1877 la companyia que actua a l'Euterpe hi repetirà el mateix programa.

EL TEATRE D'AFICIONATS

Sens dubte, el segle XIX és un gran moment de popularització del teatre, i l'afecció a aquests espectacles condueix a l'aparició de nombroses companyies o agrupacions teatrals amateurs que neixen a redós de les entitats de la ciutat.

Ja en habilitar-se com a teatre la sala de l'Hospital el 1815, hi actuaran grups d'aficionats que uns mesos després representen *La Passió de Jesuchrist*, amb notable èxit.

Però el moment àlgid serà a partir de mitjans de segle. Moltes de les entitats que van veure néixer la segona meitat del segle XIX, tingueren secció teatral on s'aplegaven els aficionats a l'art dramàtic. En aquestes seccions es formaven companyies o grups de teatre d'aficionats que sovint es reforçaven amb algun actor professional, com ara els aficionats del Talia, que el 1870 contractaren l'actriu Júlia Lázaro, i feien les seves representacions en el propi teatre de l'entitat, o improvisant-lo en un saló seu si no disposaven de l'espai adient. En ocasions, representaven les seves obres en els teatres de la ciutat, al Principal, al Tívoli o

a l'Euterpe. A vegades, el reforç venia no per la contractació d'un actor, sinó d'un director. Això, generalment s'esdevenia quan la companyia adjudicatària de la temporada d'hivern al Principal, es dissolia fins passat l'estiu. És el cas de l'actor Josep Muñoz, de la companyia de Fernando Guerra, que en concloure la temporada de 1871 fou contractat per dirigir els aficionats de la Sociedad Dramática Talia. I, en el seu teatre, hi representaran amb notable èxit *Un jefe de la coronela*, d'Antoni Ferrer i Codina, *A pel i repel* o *Lo birolet de Sant Guiu*, entre d'altres de castellanès.

Trobem també altres grups d'aficionats que representen obres teatrals, per exemple, en el Casino Filarmónico, on el 1866 un grup de socis interpreta *La Teta gallinaire*; o el 1876, en el Casino Mataronès, que representen *El obrero*, de Josep Feliu i Codina, o *Bienaventurados los que lloran*, de Luís Mariano de Larra. L'any següent, un grup d'aficionats de l'Antigua Fraternidad interpreten *La virtud i la consciència*, d'Eduard Vidal i Valenciano, entre d'altres, i poc després la companyia d'aficionats del Casino Filarmónico interpreta *Lo diari ho porta*, d'Eduard Aulés, en el teatre Tivoli. El 1878, en el teatre del Casino Fomento Mataronès, una companyia d'aficionats dirigida per Jacint Barbosa representa *Flor de un dia*, de Francesc Camprodon. O en l'Antigua Fraternidad, un altre grup posa novament en escena *La Teta gallinaire*.

Però els grups d'aficionats també actuen al teatre Principal; així ho veiem el 1880, quan la companyia de joves que dirigeix Jacint Barbosa hi representa *La campana de la Almudaina*, del mallorquí Joan Palou i Coll.

El teatre esdevé una moda lúdica, però també una eina formativa i moralitzant, per això prendran força d'esdeveniment social les representacions en institucions educatives o l'aparició de companyies i grups amateurs infantils, alguns de renom, que provenen de fora de Mataró, com és la companyia infantil dirigida per Francisco Lumberas, que actua a Mataró el 1865 amb la comèdia bilingüe *Adéu-siau*; o la ja esmentada companyia infantil de Giovanni Gasutti, que visita la ciutat el 1878.

Quant a les representacions en les escoles, sense descartar funcions anteriors potser en l'Escola Pia de Santa Anna o en el Col·legi Valldemia, la primera notícia que tenim és la funció organitzada per les Escoles Catòliques, on un grup d'alumnes representen obres d'autor local, com ara *Lo barber enganyat*, del prevere Joan Sala i Ferrer, el 1878. Dos anys després es celebra altre cop la vetllada, amb obres com *Lo metge francès* i, el mateix 1880, a Valldemia, es celebren les primeres representacions de què tenim constància, a càrrec d'alumnes de la institució, amb obres com *Las querellas del rey sabio*, de Luís Eguilaz.

LA CRÍTICA TEATRAL

Com anem veient, a partir de la segona meitat del segle, el teatre és un dels grans motors de lleure dels mataronins, i això s'evidenciarà en la premsa. Tenim ben poca informació sobre els crítics, ja que generalment no signaven les cròniques,

només he pogut identificar clarament el de la *Revista mataronesa*, sens dubte, Terenci Thos i Codina. Un altre crític que deixà indicis de la seva personalitat és el del periòdic *El Mataronés*, que en una ocasió signà la crònica amb les inicials JTG.

Les opinions dels cronistes teatrals, en ocasions van desvetllar fortes polèmiques, com per exemple en el periòdic *El Mataronés*, amb motiu de la denúncia que realitzà el redactor de la secció de teatre, referent a la manipulació dels títols i els noms dels personatges de les obres representades, amb la intenció d'estalviar-se el pagament dels drets d'autor. Probablement no tinguí res a veure amb aquesta polèmica, però la companyia al·ludida era la d'Antoni Tutau, i l'any següent, com ja hem vist, no va renovar la concessió del Principal, contra tots el pronòstics.

El crític apuntava gustos i tendències, sovint molt personals. En el cas de Terenci Thos defensà, tot encoratjant les companyies de la ciutat, la incorporació en el repertori d'obres en català. Altres cronistes, com JTG, van emprendre gairebé una campanya contra la companyia de Fernando Guerra. El motiu era la representació d'*O locura o santidad*, de J. Echegaray, i *En brazos de la muerte o la caída de un rey tirano*, de Mariano de Larra, sobre les quals escrivia que:

«Los dramas vulgarmente llamados de capa y espada han dejado ya de entusiasmar al pueblo de hoy, que en manera alguna puede comparársele con el pueblo de ayer. Comedias de costumbres con argumentos buenos y que estén al alcance de todas las inteligencias es lo que conviene a Mataró. Los hombres de ahora no quieren recibir emociones fuertes en el teatro; quieren instruirse en él y nosotros aplaudimos su parecer.»⁸

Unes crítiques que no eren noves, ja que el 1870 *El Eco de la Costa* es feia ressò dels comentaris de la premsa barcelonina, que deia que:

«En el teatro de Mataró trabaja una compañía de verso que al parecer no gusta mucho á aquellos delicados habitantes, pues según una carta que tenemos a la vista, dice que la señora Losada es una actriz amanerada y chillona; que el señor Guerra es un actor de sobradas pretensiones y que los demás actores són menos que medianos.»

Però no és l'únic cas; el crític del periòdic *El Mataronés* deia el 1883 que la companyia d'Antoni Grifell,

«si bien ha tenido el mal gusto de consagrarse á la representación de dramones de brocha gorda, no dejan de cautivar en todas ocasiones las excelentes cualidades artísticas de su referido director...»

En canvi, el mateix crític, amb motiu de la presentació a Mataró de l'obra d'Antoni Ferrer i Codina, *Lo punyal d'or*, recent estrenada amb èxit a Barcelona, deia:

«Merece la última los plácemes de los aficionados por haber salido de la rutina de exhibir dramones de capa y espada, puñal y veneno, presentando en su lugar obras de verdadero mérito literario que prefiere a las primeras nuestro público, dando con esto pruebas de ilustración y de buen gusto.»⁹

Un altre canvi en els gustos s'observa a partir de la crítica a darreries de la dècada dels setanta, que s'oposa amb cròniques contundents i negatives als repertoris d'obres «bufes» o còmiques de baixa qualitat, jugant a favor d'obres més clàssiques.

Però la gran figura en el camp de la crítica serà Melcior de Palau i Català. En els seus *Acontecimientos literarios*, va esdevenir un veritable crític literari de prestigi, que fou tot un referent. Només cal recordar la polèmica mantinguda amb Angel Guimerà, amb motiu de l'estrena de la versió castellana de *Judith de Welp* a Madrid,¹⁰ així com la seva vessant de traductor d'obres renaixentistes al castellà, com ara *Batalla de Reines*, de Frederic Soler, el 1888.

OBRES I AUTORS REPRESENTATS

Com s'esdevé a la resta de Catalunya, cal suposar que a Mataró, durant el segle XVIII, hi havia representacions teatrals de caràcter religiós,¹¹ algunes en català. Entrat el segle XIX, el teatre que podien veure els mataronins es reduïa a les tradicionals obres religioses i alguna representació d'obres de moda del teatre castellà. Amb tot, sabem que el 1805, a l'Hospital, hi hagué fins a dotze representacions de comèdies que no coneixem, i, l'any següent, divuit més, dels *Pastorets* i altres comèdies, que també ens són desconegudes. Però la primera representació d'una obra en català de què he trobat constància explícita és *Passió y mort de Jesús*, que es representà al Principal el 1856. Probablement es tracti de la mateixa obra representada en el teatre de l'Hospital el 1815, i que ja ho devia haver estat en el segle anterior.

Durant la primera meitat del segle, doncs, el teatre que es representava a Mataró era pràcticament només en castellà, i serà en aquesta llengua que s'introduirà el romanticisme teatral, amb obres com *La cabaña de Tom*, per exemple, adaptació teatral de l'obra d'Harriet Beecher Stowe, representada el 1856 al Teatre Principal, tot just cinc anys després de la seva aparició als Estats Units.

Però la primera obra no religiosa en català que es representà a Mataró, si més no la primera de què tinc constància, fou *L'esquella de la Torratxa*, de Frederic Soler, l'abril de 1864, molt poc després d'haver-se estrenat a Barcelona. A partir d'aquest moment, el gran èxit que va obtenint Frederic Soler i el seu grup, amb les «gatades», també arriba a Mataró, ja sigui mitjançant companyies foranes o d'aficionats locals. És de notar la rapidesa amb què arriben a Mataró aquestes obres, amb molt poca diferència de la seva estrena a Barcelona. És el cas esmentat abans, però, també, de *La vaquera de la piga rossa*, igualment de Pitarrà i estrenada

a Barcelona al mes d'agost de 1864, que al setembre ja es representa al Principal i també *Un pollastre aixalat*, de l'arenyenc Josep M. Arnau i Pasqual, que s'estrenà al Teatre Variedades de Barcelona el juliol de 1865, i es representà al teatre Principal de Mataró el desembre d'aquest any.

Les dècades dels seixanta i setanta, esdevenen el gran moment del teatre català a la ciutat. Bona part dels millors autors de la Catalunya del moment veuran representades alguna de les seves obres a Mataró. El gener de 1866 ho serà per primer cop Eduard Vidal i Valenciano, amb *Tal hi va que no s'ho creu*; i Francesc Camprodon poc després, amb *La teta gallinaire*. El 1867 Vidal i Valenciano repetirà amb el drama *Tal faràs tal trobaràs*, el mateix any que en el Principal es representa el drama de Frederic Soler, *Las joyas de la Roser*, i el de Josep M. Arnau, *Un embolich de cordas*. I el 1876 s'estrenà a Mataró, poc després d'haver-ho estat a Barcelona, el drama del liberal Víctor Balaguer, *Don Joan de Serrallonga*. En canvi, curiosament, els escenaris mataronins no presentaran una obra d'Àngel Guimerà fins al 1884, quan la companyia de Teodor Bonaplata representa a l'Euterge *Judith de Welp*.

Seria llarg i feixuc, en un espai de les característiques d'aquesta comunicació, anar citant títols i autors de pràcticament mig segle. Per això, he esmentat els moments inicials que marquen l'arrencada del teatre català a Mataró. Al llarg del darrer terç del segle, Soler, Vidal, Arnau i Camprodon foren els autors de renom de l'escena mataronina, i les seves obres emblemàtiques esdevingueren tradicionals, representant-se al llarg de tots aquests anys. Cada novetat d'aquests autors, especialment de Frederic Soler, fou representada a Mataró, així, per exemple, d'aquest es veieren *La dida*, *Les eures del mas*, *Lo ferrer de tall*, *Lo didot*, *El castell dels tres dragons*, *La butifarra de la llibertat*, *Un barret de riallas* o *Los segadors*, entre moltes d'altres; d'Eduard Vidal i Valenciano, *La virtut i la consciència*, *Tal hi va que no s'ho creu* o *Tal faràs tal trobaràs*, a banda de les seves sarsueles que veurem més endavant; de l'arenyenc Josep M. Arnau, *Un pollastre aixalat*, *Los banys de Caldetas*, *La mitja taronja* i *Les tres alegries*; i de Francesc Camprodon, *La teta gallinaire*, *La tornada del Titó* i obres en castellà que veurem després.

Entenent la brevetat necessària d'aquesta exposició, cal esmentar també altres autors que es representaren a Mataró en aquesta època, per bé que no ho foren de forma tan continuada com els anteriors. És el cas de Joaquim Riera i Bertran, de Pere Antoni Torres, d'Àngel Guimerà, Josep Feliu i Codina, Francesc Ubach i Vinyeta, Francesc de Sales Vidal, Eduard Aulés, Antoni Bori i Fontestà, Josep Roca i Roca o Antoni Ferrer i Codina, entre d'altres.

LA SARSUELA

Si bé es tracta d'un gènere que no és objecte estricte d'aquest treball, si que vull fer-ne un breu apunt per testimoniar la ràpida adopció de la normalitat de la cultura catalana a través de l'oci cultural dels mataronins. La que s'ha considerat

la primera sarsuela en català, els *Setse jutjes* del mestre Pujades, no trigà gaire a representar-se a la ciutat, el 1866 al Principal; i novament, el 1881, en el teatre del Círculo Clavé per una companyia d'aficionats. Des d'aquell moment, les tradicionals funcions de sarsuela dels mesos d'estiu, anaren incorporant en el repertori les estrenes en català. El 1877, per exemple, la companyia de sarsuela còmica del senyor Mollà actuava a l'Euterpe, amb obres castellanes i catalanes com *La Manescala*, d'Eduard Vidal i Valenciano, amb música de Cosme Ribera, *Las campanetas*, de Vidal i Valenciano i Conrad Colomer, *La nena del Vendrell*, de Rossend Arús i Enric Roig, ambdues també amb música de Ribera; o *¡Dorm!*, de Narcís Campmany. I, el mateix any, la companyia d'aficionats del Casino Filarmónico interpretava en el Tivoli *Lo diari de 'n Brusi*, una sarsuela d'Abelard Coma. I Vidal i Valenciano repetí l'estrena d'una obra a Mataró, el 1883, en l'escenari de l'Euterpe, on es representà la sarsuela *La guardiola*. A banda d'aquests exemples, al llarg dels anys els repertoris de sarsuela incorporaran amb normalitat altres obres catalanes que no esmentaré per feixuguesa.

EL TEATRE CASTELLÀ

Aquest tampoc no és un gènere motiu d'aquest treball, però també vull donar-ne algunes referències a fi de contextualitzar l'època en què a Mataró es viu l'efervescència del teatre català.

Com ja he comentat, la major part del teatre que es representa a la ciutat és en castellà, ja sigui d'autors castellans del teatre castellà o d'autors catalans que escriuen en aquella mateixa llengua o en ambdues. Autors com el mallorquí Joan Palou i Coll, amb *La campana de la Almudaina*, esdevenen èxit assegurat al pas dels anys, com Ramon Bordas amb *La flor de la montaña*, o Francesc Camprodon amb *Flor de un dia* i *Espinas de una flor*. Però el teatre castellà té uns clars estendards als teatres mataronins d'aquests anys: Luís de Eguilaz, amb *La vaquera de la Finojosa* i *Las querellas del Rey sabio*, o, amb nombroses obres representades, Luís Mariano de Larra, i, sobretot, José Echegaray i José Zorrilla.¹² Aquest darrer, cada any veia representada el dia de difunts al Principal el *Don Juan Tenorio*. Precisament el cas de José Zorrilla esdevé emblemàtic al Mataró d'aquells anys.

El dimecres 5 de maig de 1881 José Zorrilla visità Mataró, on féu estada alguns dies. La rebuda que dispensaren els mataronins al gran literat fou extraordinària, ratllant l'excés fins i tot. De la seva visita ens diu el cronista:

«Hemos tenido entre nosotros á Zorrilla, una de las glorias literarias que todavia nos quedan (...) El popular poeta D. José Zorrilla llegó a esta ciudad en la tarde del miércoles último (i malgrat celebrar-se les eleccions) fué recibido en la estación por varias personas amantes de las letras españolas deseosas de saludar al insigne autor de tantas obras de todos conocidas y siempre admiradas.»¹³

A la nit se li dedicà una serenata, «preludio de la demostración pública que el día siguiente le esperaba en nuestro teatro Principal, lleno materialmente de bote en bote, y compuesto de una representación tan numerosa como distinguida de todas las clases de la localidad». Es representà *Sancho Garcia*, i en l'entreacte l'autor va pujar a l'escenari i recità els poemes *¿Quien soy?* i *Valencia y Barcelona* enmig de grans aplaudiments, cosa que va fer que en recités altres de no previstos. Se'n recitaren també d'autors locals, entre ells Salvador Llanas, Antoni Llargués i un jove anomenat Esteve.

Però no acabà aquí. El dissabte es va celebrar una vetllada literària a l'Ateneu Mataronès en el seu honor. Es van fer parlaments i es llegiren alguns textos, destacant els llegits per Zorrilla *¿Quién soy?* i *¿De dónde vengo y a dónde voy?*, que entusiasma tothom, igual que la intervenció de Terenci Thos, que llegí «¡Catalans, sempre catalans! fué el brillante y patriótico arranque poético que el Señor Thos supo leer como siempre a la vez con el corazón y con los labios».

L'endemà, diumenge, Zorrilla va assistir al Principal on es representava la seva obra *La mendiga*, i s'hi llegiren nous poemes per a l'ocasió a càrrec de Llargués i Llanas, desfermant-se novament l'entusiasme. Finalment, el dilluns a la nit es va celebrar una vetllada al Casino Mataronès amb una concurrència multitudinària que volia saludar personalment l'il·lustre convidat. Zorrilla hi va llegir fragments d'obres seves, i hi van intervenir els senyors Vila, Viladevall, Josep de Palau i Català i Terenci Thos, «que recitó con vigorosa entonación dos poesías catalanas que merecieron los aplausos de la concurrencia.»¹⁴ S'acabà amb un refresc i un ball.

Més que la visita d'un literat, fou la rebuda d'un heroi, que era homenatjat amb més activitats culturals i socials que les que es podien veure a Mataró en plena Festa Major. És evident que aquesta actitud cal atribuir-la en part a la gran popularitat del personatge, però no ho és més que la pròpia expressió de cert «provincialisme». En canvi, no serà la mateixa actitud la que es donarà a d'altres prohoms del teatre, com ara Frederic Soler o Antoni Ferrer i Codina, igualment populars en aquells moments, que visiten Mataró el 1883 per assistir a les estrenes de *Lo timbaler del Bruch* i *Lo punyal d'or*, respectivament. Seran aplaudits amb devoció durant les funcions i els teatres mostraran un ple absolut, però no s'anirà a més.

LA PRODUCCIÓ LOCAL

Els testimonis de la creació teatral a la ciutat, cal remuntar-los a principis del vuit-cents, quan es representà en la sala de la Fleca l'obra *Tragedia de las santas patricias Juliana y Semproniana*. La temàtica hagiogràfica de les patrones de la ciutat serà recurrent al llarg del segle. Si bé és probable que les referències trobades siguin una nova representació d'aquella antiga obra, quan el 1872 es presentà en el teatre Talia el drama en cinc actes *La gloria de Iluro o sea las*

Santas patronas de Mataró, sembla força probable que aquesta representació és la de l'obra del pare Josep Rius, *La Gloria de Iluro. Tragedia en honor de las SS.VV. y MM. Juliana y Semproniana*,¹⁵ basada en aquella primera i que publicà a Barcelona el 1835. La funció anà a càrrec de la companyia d'aficionats que actuava al Talia, dirigida per l'actor José Muñoz, i reforçada amb altres actors procedents de la companyia de Fernando Guerra, que s'havia dissolt recentment.

En canvi, un altre testimoni, l'estrena al Principal el 1879 del drama *Juliana y Semproniana*, escrita per Antoni Grifell, el director de la companyia que hi actuava aquella temporada; sembla una obra feta per encàrrec. De fet, que els directors de les companyies foranes que actuen a Mataró creïn les seves pròpies obres, inspirant-se amb motius locals per apropar-se més al públic del lloc on actuen, és una qüestió no gens estranya. Així, Fernando Guerra, que el 1870 estrena a Mataró una comèdia pròpia d'un acte i en vers titulada *El amor y la justicia*, l'any següent estrena *Los dos nois de Santa Rita*, que, segons els cronistes, ha estat escrita per a l'ocasió.

Però els autors pròpiament mataronins que coneixem en aquest període són pocs i, menys encara, els que no es limiten a reproduir els models del teatre castellà del moment.¹⁶

El 1879, el prevere Joan Sala i Ferrer escriu expressament, per ser representada en la funció anual que fan els alumnes de les Escoles Catòliques, *Lo barber enganyat*. Vinculat a aquesta institució, ens consta un altre prevere anomenat Bosch, que segurament n'era professor, i que també escrivia les seves obres en català, com, per exemple, *La nit de pasqua o lo robo castigat*, que es representà en la vetllada anual de les Escoles a càrrec dels alumnes el 1881.

Una obra, probablement, de major interès que l'anterior, és *L'alcalde de Canyamars*, representada en les Escoles Catòliques el 1882 per joves aficionats del Cor Carmelità que dirigia mossèn Gaspar Collet. L'autor d'aquesta obra era el mataroní Josep Torrent, autor d'alguns textos poètics en català i col·laborador del periòdic *El mataronès*.

De caràcter més desenfadat és la revista política *L'infern*, d'un autor local que desconeixem i que es representà en el teatre Círculo Clavé el dia de les Santes de 1883 a càrrec d'aficionats.

Però, sens dubte, la gran figura serà Salvador Llanas, que triomfarà encara en castellà als anys vuitanta i caldrà esperar a darreries de segle, i, d'una manera més desinhibida, fins i tot encara més, per a l'adopció de la llengua catalana en la creació teatral mataronina. Salvador Llanas, però, ens deixarà, entre d'altres, *Lo mas malehit*, *El naixement del Messies*, *L'anell de la morta*, *La mala ànima*, *Ramon Llull* o *El secret*. Amb tot, se li podria atribuir una obra primerenca en català. El 1881, la companyia d'Antoni Tutau estrenà al Principal *La fira de Mataró*, «una joguina original de un conocido poeta de esta ciudad y fue recibida con aplausos

por el público». Aquesta afirmació i el fet que poc després la mateixa companyia estrenés *Ayes del Alma*, del mateix Llanas, completant la funció amb *La fira de Mataró*, ens fa pensar que cal atribuir-li aquesta darrera obra, que esdevindria la primera catalana del mataroní.

Finalment, i per concloure aquest escadusser panorama, el 1898 Joan Busqué va escriure una obra d'encàrrec del Cercle Catòlic d'Obrers, *La prometensa*, un drama en quatre actes i en vers que estrenà en el teatre del Cercle, durant les Santes d'aquell any, la companyia d'aficionats de l'entitat.

CONCLUSIÓ

Al llarg de la segona meitat del segle XIX, el teatre mataroní va viure un desenvolupament excepcional, probablement mai vist fins aleshores. Lògicament, durant aquest període hi haurà alts i baixos, amb moments de crisi de públic, vinculats a les conjuntures polítiques i socials. Amb l'aproximació realitzada queda evidenciat que els millors moments del teatre en general, i en especial del català, són les dècades dels seixanta i setanta, coincidint amb la gran eclosió del teatre català a Barcelona. Les dècades següents seran la continuació d'aquell esclat amb irregularitat i sense la novetat que representaren els primers anys, això sí, signifiquen la consolidació, la normalitat i la popularització del teatre català.

Aquest procés, el veiem clarament en els espais destinats a les representacions. Es passarà de l'únic teatre, el Principal, durant la primera meitat de segle, a dos i, fins i tot, a tres teatres coetanis, segons el moment, i a la proliferació de petits teatres d'aficionats en seus d'entitats i representacions en locals improvisats. Aquest fet sovint generarà conflictes d'interessos per la competència i disputa del públic, que pel solapament de les funcions perjudicava l'administració de l'Hospital, propietària del Principal, i que durant anys va tenir l'exclusivitat per a la representació teatral.

Durant tot el segle, les obres representades eren majoritàriament castellanes o en castellà, però a partir dels seixanta el teatre català anirà obrint-se pas, vivint moments extraordinaris i quallant en la societat mataronina de l'època. Amb molt poc marge de temps, les obres del teatre català estrenades a Barcelona eren representades en els escenaris mataronins amb notable èxit. Entre 1864 i 1895, hem comptabilitzat un mínim de 310 representacions en català a Mataró. Sovint, les obres catalanes es representaven com a complement d'una funció castellana, generalment quan les companyies eren foranes i estables durant la temporada. En altres ocasions, les companyies contractades eren exclusivament castellanes, i només obtenien un èxit remarcable quan representaven obres consolidades d'autors de prestigi, els Larra, Echegaray o Zorrilla. Només alguna novetat puntual generava expectació, com ara l'estrena, el 1870 a Mataró, de *¡Valencianos con honra!*, del republicà Francisco Palanca i Roca. En canvi, qualsevol estrena d'obra catalana era objecte de gran expectació, malgrat que després no s'assolissin les expectatives, com succeí amb algunes de les obres de Frederic Soler als anys vuitanta.

El teatre castellà dona la sensació que es converteix en una mena de referent prestigiós per a les classes benestants, i també entre les populars, però el català esdevindrà popular per excel·lència, arribant a tots els sectors gràcies, en molt bona part, a Pitarra. Les companyies amateurs i els grups d'aficionats tenien l'èxit gairebé assegurat presentant una obra en català, o en el seu cas alguna de renom en castellà, i sovint eren el contrapès a les companyies castellanes que actuaven al Principal. Això però, no vol pas dir que es rebutgés el teatre castellà, ambdós teatres coexistien, però entre els amateurs el teatre català tenia una presència indiscutible durant la temporada, cosa que no passava sempre en el Principal on, en moments de crisi i per salvar la temporada, Fernando Guerra, per exemple, acabava programant obres catalanes.

El teatre català anà penetrant en tots els sectors. Així, en l'àmbit de les institucions d'ensenyament, les Escoles Catòliques organitzaven funcions dramàtiques en català a càrrec dels seus alumnes. Entitats de caràcter popular, que tradicionalment s'han vist com més refractàries al catalanisme cultural, també incorporaren en el seu imaginari el teatre català. El Círculo Clavé, per exemple, ben aviat en representarà.

Quant a la producció local, es produirà el mateix procés que per a les representacions: predomini d'autors locals que escriuen en castellà, però progressivament aniran apareixent autors que escriuran en català. Amb tot, caldrà esperar a les darreries de segle i, d'una manera més desinhibida, fins i tot encara més, per a l'adopció de la llengua catalana en la creació teatral mataronina.

Finalment, dos apunts marginals. El primer, que el corrent romàntic arriba a Mataró a través del teatre en castellà; i el segon que, si el teatre català va triomfar a Mataró normalitzant-se, va ser perquè, d'entrada, la llengua catalana era viva en tots els sectors socials i mai havia estat abandonada, però també perquè a Mataró, com en d'altres indrets, hi havia una tradició teatral catalana mantinguda a través del teatre religiós en llengua catalana, *La Passió de Jesuchrist*, per exemple. I això permetrà que quan arribin les noves creacions en català, ho faran amb expectació però sense exotisme.

És evident que el teatre és un dels grans mitjans de difusió de la llengua catalana, com a llengua de cultura i d'introducció dels models ideològics de la Renaixença a Mataró, i que farà desvetllar l'interès per les tradicions i la cultura catalana. El teatre esdevindrà una gran eina preparatòria al desvetllament de consciències en el moment que les noves generacions aportin el catalanisme polític. Serà la gran plataforma, –diem-ne, de masses– que mantindrà viva la cultura en llengua catalana.

Jaume Vellvehí i Altimira
Grup d'Història del Casal

NOTES

- 1.- En un inventari del teatre consten dotze bancs amb recolza-braços, trenta-sis amb respalller, setanta-set cadires i quatre bancs simples.
Vegeu-ne la transcripció a CARMÉ ESPRIU, «Oci a Mataró: saraus, comèdies i comediants a finals del segle XVIII», *VI Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria (=MASMM) - Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1990), 85.
- 2.- JOAQUIM LLOVET, *Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Caixa Laietana (Mataró 2000).
- 3.- FRANCESC COSTA I OLLER, «Notícia dels Bofarull», *IX Sessió d'Estudis Mataronins*. MASMM-PMC (Mataró 1993), 143.
- 4.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM), Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena: Hos -158.01 Teatre.
- 5.- ESPRIU, *Oci*, 81.
- 6.- AMM, Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena: Hos -158.01 Teatre.
- 7.- Josep Gualba ens deixà aquest testimoni del 1874: «Continúan en el Teatro Municipal las funciones que da la compañía dirigida por D. Joaquín Cuello, que no deja satisfecho al público». FRANCESC COSTA I OLLER, *Josep Gualba, cronista de Mataró (1873-1876)*. Patronat Municipal de Cultura i Editorial Altafulla (Mataró 1985), 106.
- 8.- *El Mataronés*, 2 novembre 1878.
- 9.- *El Mataronés*, 4 març 1883.
- 10.- ÀNTONI MARTÍ I COLL, «La col·lecció d'autògrafs de Melcior de Palau», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 77. MASMM (Mataró, octubre 2003).
- 11.- Segons Espriu (p. 81), a finals del 1779 ja es representaren els *Pastorets*, que foren seguits per altres obres de caràcter religiós, com ara *La vida de Sant Josep*, *Història de Judith*, *La creació del món* i la *Representació tràgica de Santa Isabel*.
- 12.- Aquesta relació no és exhaustiva, només he esmentat els autors de cert nivell, obviant nombroses obres i autors en castellà d'interès menor.
- 13.- *El Mataronés*, 8 maig 1881.
- 14.- *El Mataronés*, 15 maig 1881.
- 15.- JAUME GONZALEZ-AGAPITO, «El 150è aniversari de *La Gloria de Iluro*», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 20. MASMM (Mataró, juliol 1984), 27-40.
- 16.- Malauradament, desconeixem la major part dels textos originals, i només en sabem el títol i, en el millor dels casos, l'estructura i l'autor.